

"Сейфуллин оқулары– 14: Жастар, ғылым, инновациялар: цифрландыру - жаңа даму кезеңі » атты Республикалық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары = Материалы Республиканской научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 14: Молодежь, наука, инновации: цифровизация - новый этап развития». -2018. - Т.І, Ч.1 - Б.301-304

ТАҒАМДЫҚ ӨНІМ САПАСЫН БАСҚАРУДА СТАНДАРТТАУ ЖӘНЕ СЕРТИФИКАТТАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

*Карденов С.Ә., Хаймулдинова А.К.,
Абылгазинова А.Т.*

Қазіргі кезде әлемнің барлық елдерінде өздерінің сапа жүйелерінің ИСО 9000 сериялы стандарттарға сәйкестігін сертификаттаған мекемелер саны қарқынды өсіп келеді. Бүгінгі күнде бұл стандарттар 80-нен астам елдерде қолданылады. Мұның себебі, шетелдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, сапа жүйесін сертификаттаған мекемелер- де басқалармен салыстырғанда тиімділік деңгейінің 2-3 есе жоғары болуында, өйткені бұл жағдайда өнімді сату бағасы 1,5-2,0 есе өседі [1,2].

Халықаралық стандарттау жүйесі ережелеріне сәйкес, техникалық регламенттер- ге мемлекеттік басқару органдары қабылдаған нормативтік құқықтық актілерді және нормативтік құжаттарды жатқызу керек, олардың құзыретіне міндетті талаптарды белгілеу, міндетті талаптар бөлігінде мемлекетаралық және мемлекеттік стандарттар кіреді.

Республикамыздың Индустриялық-инновациялық даму стратегиясында көзделіп отырғандай, еліміздің экономикалық тұрақтылығын орнықтыруда халықаралық стандарттармен оларды өзімізде қолданысқа енгізудің рөлі үлкен.

Елімізде 1999-2000 жылдары халықаралық талаптарға орайластырылған «Стандарттау туралы», «Сертификаттау туралы», «Өлшем бірліктерімен қамтамасыз ету туралы» өзгертулер мен толықтырулар енгізілген заңдары қабылданған болатын. Бұл күнде Қазақстан халықаралық ұйымдардың толық мүшелігіне еніп, стандарттау жөніндегі (ISO), метрология заңдылықтары (МОЗМ), Мемлекеттік метрологиялық құрылымдардың Еуразиялық бірлестігі, сондай-ақ ТМД елдерінің стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі мемлекетаралық кеңесінде біршама маңызды жұмыстар атқаруда. Бұл орайда Қазақстан халықаралық стандарттарды әзірлеп, оларды өзге елдердің наза- рына ұсынуға мүмкіндік алды. Республикамызда көптеген шетелдік халықаралық және ұлттық стандарттар тіркеуден өтіп, кеңінен қолданылуға жол ашылды. Ол стандарттар мұнай-газ секторы, байланыс құралдары, ақпараттық технология, тамақ өнімдері, мұнай өнімдері және т.б салаларға арналған.

Мемлекеттік жүйеде сертификаттау бойынша тіркелген 86 орган, 267

сынақ зерт-ханалары қызмет көрсетіп, 1000-нан астам сарапшы аудиторлар өнімді, қажетті және сапа жүйесін тіркеуге мамандандырылған [3,4].

Мемлекет басшысының тапсырмаларына сәйкес еліміздегі стандарттарды қайта қарау қолға алынды. Жаңа стандарттарды дайындайтын техникалық комитеттердің басты мәселесі, әрине, қаржыға келіп тіреледі. Бірақ, мәселенің шешуі қаржыда ғана емес. Мемлекеттік стандарттарымызды халықаралық стандарттармен қиындықсыз үйлесіп кетеді деп айту қиын. Республикамызда мемлекеттік стандарттардың 20% ғана халықаралық стандарттармен үйлестірілген. Олардың үштен бір бөлігі ұйымдастыру әдістемелік стандарттарын құрайды.

Елімізде стандарттарды әзірлеудің тендеріне қатысу кезінде әзірлеуші ұйым стандарттардың халықаралық стандарттармен үйлесімді болып шығатынына үйіп төгіп уәде береді. Ал тендерді ұтып алғасын кейбір комитеттер ол уәделерін ұмытып, халықаралық стандарттармен үйлесімділігі төмен стандарттарды дүниеге әкеледі. Нәтижесінде ол стандарттарды бекіту кезінде бастапқы мақсатымыз ұмыт қалып, көптеген кедергілерге тап болып жатамыз.

Мемлекеттік стандарттарды әзірлеу әлі де республикалық бюджет қаржысымен жүргізіліп отыр. Қазіргі кезде өзге елдердің тәжірбиелері көрсетіп отырғандай, стандарттарды әзірлеудің негізгі шығындарды осы стандарттарды әзірлеуге қызығушылық білдірген мекеменің өзі көтереді.

Стандарттарды Мемстандарт өңдеу керек деген ой көпшілікте қалыптасып қалған. Шын мәнінде, стандарттарды қажет еткен кәсіпорын стандарттарға қажетті қаржыны өзі бөліп, өзі даярлауы керек. Тек сол кәсіпорын ғана өндіріліп отырған өнімге қандай нормалардың керек екенін, ол нормалардың қандай дәрежеде болу керектігін жақсы біледі. Мәселен, Германия елін алайық. Мұнда ірі кәсіпорын фирмалары стандарттауға жыл сайын өз айналымдарынан 0,24% қаржы бөліп, 300-ден 400 %-ға дейін табыс таба алады. Сонда мемлекетте тұтас 400 млн. еуро қаржы стандарттауға бөлінсе, одан 16 млрд. еуро табыс түсіп отыр. Қазіргі уақытта елімізде қауіпсіздік саласында міндетті талаптарды бекітетін 36000-нан аса стандарттар істеуде екен. Олардың ішінде бірін бірі қайталайтын және біріне бірі қайшы келетіндері де жетерлік.

Салыстыру үшін айтар болсақ, Еуропада бұл салада бар болғаны 2000 стандарт қана бар. Сондықтан да республикамыздағы қабылданған салалық заңдарды ұсынылғалы отырған техникалық реттеу жүйесіне сәйкестендіру үшін оларды тиянақты сараптау қажет. Соның нәтижесінде біздің халықаралық стандарттар талабына сай үйлесімділікпен жұмыс істеуімізге жол ашылады. Бұл Бүкіл әлемдік сауда ұйымына енудегі ұлттық техникалық реттеулер мен стандарттарды негізге ала отырып, халықаралық стандарттарға көшуімізге тікелей байланысты.

Егер кәсіпорындардың бұл стандарттарды қолдануға еріктілігін айтар болсақ, оларды ешкім де күшпен итермелемейді, нарылықтың қатал бәсекелестік заңы мәжбүр етеді. Ал нарықта тауар мен қызмет

көрсетулердің сапасы стандарттардан бастау алады.

Техникалық комитеттер өкілдері халықаралық стандарттарға көшудегі кедергілердің көп болу себептерін кәсіпорындардың техникалық - инженерлік ұйымдастыру деңгейінің төмендігімен түсіндіреді. ИСО стандарттарының тым формальды және абстрактылы сипатталалып отырғанын айтады. Мәселен, ИСО 9000 «Сапа менеджменті жүйесі» халықаралық стандарты Ресейде 80% жетістікті көрсеткенімен, Қазақстанда формальды түрде ғана қалып тұрғаны қынжылтады. Кәсіпорындардың халықаралық стандарттарға көшудегі белсенділігін арттыру үшін, тәжірибие көрсетіп отырғандай, нормативті құжаттардың санын бірнеше есе қысқарту қажет. «Ендігі шығарылатын стандарттар әлемдік ғылым мен ғылыми-әдістемелік деңгейде әбден зерттеліп, содан кейін әзірленуі керек. Егер біз ол стандартты ғылымға сүйеніп жасамасақ тағы да тығырыққа тіреліп жүруіміз мүмкін».

БСҰ-на ену үшін алдымыздағы мәселелерді дер кезінде және тиянақты шешу- ге тағы бір керек нәрсе – өлшем бірліктерімен қамтамасыз етудің ұлттық жүйесін жа- сау. Бұл эталондық базаның, яғни метрология қызметінің негізгі техникалық шарттары,

нормативтік құжаттары мен заң актілерін үйлестіру арқылы халықаралық тәжірибелерде көрсетілген нормаларға сай өз нормаларымызды қабылдау үшін қажет. Үкімет эталондық базаның халықаралық талаптарға сай болып дамуына үлкен назар аударып отыр.

Қазір кезде елімізде өлшем құралдарына жөндеу, тексеру жұмыстарын жүргізуге 214 кәсіпорын тіркеуден өтіп, лицензия алған. Десек те, ҚР-ның мемлекеттік өлшем бірліктері халықаралық деңгейде мойындалмай отыр. Ол үшін мемлекеттік эталондардың метрологиялық сипаттамалары халықаралық эталондармен және өзге де елдердің ұлттық эталондарымен сәйкес келуі қажет.

Сертификаттау міндетті және ерікті сипатта болуы мүмкін. ҚР-да міндетті сертификаттауға келесі тағам өнімдері жатады: ұн кондитерлік бұйымдар; май өнеркәсібінің өнімдері; өңдеуші кәсіпорындардың азық өнімдері; көкөністерді, жаңғақтарды және басқа да өсімдік бөлшектерін өңдеу өнімдері; ет өнеркәсібінің өнімдері; сүт өнеркәсібінің өнімдері; балық өнеркәсібінің өнімдері. Белгілі бір өнімді сертификаттау бойынша іс-әрекетті басқарудың мемлекеттік органдары, кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдар жасайтын сертификаттаудың сәйкес жүйелері жүзеге асырылады. Әрбір мұндай жүйе белгіленген ережелер бойынша сертификаттауды жүзеге асыра- тын қатысушылар жиынтығын білдіреді.

Сертификаттау саласындағы атқарушы биліктің арнайы құзыретті органы, міндетті сертификаттау бойынша жұмыстарды жүргізуге құзыретті атқарушы биліктің басқа да органдары, сынау зертханалары (орталықтар), өнімді дайындаушылар (сатушылар), сонымен қатар біртекті өнімдерді сертификаттау жүйелерінде жұмыстарды үйлестіру үшін қажетті жағдайларда анықталатын сертификаттау жүйесінің сертификаттау бой-

ынша орталық органдары міндетті сертификаттауға қатысушылар болып табылады. Міндетті сертификаттау шарттарының орындалуы мемлекетпен реттеледі. Сертификаттау ережелерінің сақталуына, сертификатталған өнімнің, жұмыстардың, қызмет көрсетулердің сапасына мемлекеттік қадағалауды стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган стандарттау және сертификаттау туралы заңдарға сәйкес жүзеге асырады.

ҚР-ның «Сертификаттау туралы» заңына сәйкес сәйкестік сертификаты дегеніміз

– мемлекеттік сертификаттау жүйесінің ережелері бойынша берілген, тиісті түрде бірдейлендірілген өнімнің, процестің, жұмыстың, қызмет көрсетулердің техникалық регламенттердің, стандарттардың немесе өзге де нормативтік құжаттардың талаптарына сәйкестігіне қажетті сенімділік қамтамасыз етілгендігін көрсететін құжат [5]. Бұдан сертификаттауды сәйкестіктің бар екендігіне сенімділіктің абсолютті емес, қандай да бір дәрежесін қалыптастырады деп есептеуге болады. Ол үшін сертификаттау дәлелдер жинағын, сонымен қатар осы дәлелдерді алудың құжаттық немесе басқа да дәлелдерін беруі керек. Сенімділік деңгейі жоғары болған сайын, дәлелдер де сенімдірек болады.

Ол үшін техникалық реттеу объектілерінің (өнімдер, ғимараттар, өндіріс процестері мен әдістері) қолдануы және орындауы үшін міндетті талаптарды белгілейтін техникалық регламенттер жасалады. Тұтынушы үшін өнімнің техникалық регламентке сәйкестігі оны пайдалану қауіпсіздігінің кепілі, ал стандартқа сәйкестік – нарықта осы өнімді өндіруші үшін барлық экономикалық артықшылықтарымен оның жоғары тұтыну қасиеттерінің кепілі болуы керек [6].

ҚР-ның мемлекеттік стандартының Қаулысына сәйкес сәйкестік туралы декларация- мен дәлелденетін өнімдер номенклатурасы келесілерді қамтиды: қант; нан және макарон бұйымдары; дәнді және майлы дақылдар; ұн өнеркәсібінің өнімдері; картоп, көкөністер, бақша дақылдары, шемекі дақылдары; малдардың барлық түрлерінің еттері; сүт және шикі қаймақ. Сәйкестік туралы декларация жеткізіп берушінің (дайындаушының, сатушының) өнімнің белгіленген талаптарға сәйкестігін куәландыратын, мемлекеттік сертификаттау жүйесі белгілеген нысандағы құжат болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1 Акишев К., Дарибаева Г. Стандарттау, метрология және сәйкестікті бағалау: Оқулық. - Астана: Фолиант, 2008. - 256 бет.

2 Управление качеством: Учебник//Е.И.Семенова, В.Д.Коротнев, А.В.Пошатаев и др; Ред.Е.И.Семенова. – М.: Колос С, 2004. – 184с.

3 ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы.//Егемен Қазақстан.– 2012. – №91.

4 ҚР «Стандарттау туралы» заңы. ҚР Парламентінің Жаршысы. – 2012. – №20(2309).

5 Құсайынов Ә. Сапаны жақсарту стандарттан басталады //Егемен Қазақстан.–2012.–25.

6 Yuichiro Anekawa «Reconciling Safety and Fairness in Global Agri-Food Standardization» Sociology Mind. 2013 Vol.3, No.1, 32-38.